

УДК 343.614

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.332>

С. В. Семак

аспірант кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0002-6367-4083

ДО ПИТАННЯ ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА ОСОБИ, ЯКА ПЕРЕБУВАЛА В МАТЕРІАЛЬНІЙ АБО ІНШІЙ ЗАЛЕЖНОСТІ

У статті описано склад кримінального правопорушення «доведення до самогубства особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності», передбачений ч. 2 ст. 120 Кримінальним кодексом України, установленно особливості суїцидальної поведінки потерпілого, визначено форми вчинення кримінального правопорушення. Актуальність наукової розвідки обґрунтовано тим, що по-перше, доведення до самогубства потребує роз'яснення у зв'язку з останніми законодавчими доповненнями, а по-друге, не прокоментованим досі залишається поняття матеріальної або іншої залежності особи, що стало підставою скоєння суїциду. Проаналізовано важливість і особливості останніх змін, внесених до ст. 120 Кримінального кодексу України. Прокоментовано склад такого кримінального правопорушення. Здійснено спробу описати поняття матеріальної та інших видів залежностей від винуватого / винуватої, у яких може опинитися суїцидент / суїцидентка. Охарактеризовано поведінку потерпілого і його роль у механізмі скоєння такого злочину, оскільки відомості про характер участі потерпілого у злочині можуть мати важливе значення під час розслідування доведення до самогубства. Визначено додаткові фактори ризику доведення до самогубства через матеріальну чи іншу залежність від винуватого / винуватої. Наведено форми й способи доведення до самогубства, що їх слід розуміти як умисні дії або бездіяльність злочинця, що зумовлюють настання такого наслідку як самовбивство або замах на нього. Узагальнення і висновки, зроблені в праці, поглиблюють теорію та практику кримінального аналізу, процесуального доказування, криміналістики, оскільки дають змогу розширити коло питань, пов'язаних з усебічним дослідженням такого кримінального правопорушення, як доведення до самогубства. Перспективи подальших досліджень убачаємо в докладному студіюванні не прокоментованих у статті діянь, вчинених щодо двох або більше осіб, які перебували в матеріальній або іншій залежності від винуватого, а також якщо таке злочинне діяння було вчинене щодо неповнолітнього.

Ключові слова: доведення до самогубства, суїцид, матеріальна залежність, службова залежність, шлюбна залежність, схиляння, сприяння.

Semak S. V. TO THE ISSUE OF INDUCING SUICIDE OF A PERSON WHO WAS IN A MATERIAL OR OTHER DEPENDENCE

The article describes the composition of the criminal offense of «leading to suicide of a person who was in material or other dependence», provided for in Part 2 of Art. 120 of the Criminal Code of Ukraine, the peculiarities of the victim's suicidal behavior are established, the forms of committing a criminal offense are determined. The relevance of scientific intelligence is justified by the fact that, firstly, leading to suicide needs to be clarified in connection with the latest legislative amendments, and secondly, the concept of material or other dependence of a person, which led to suicide, has not been commented on. The importance and features of the latest changes made to Art. 120 of the Criminal Code of Ukraine. The composition of such a criminal offense is commented. An attempt has been made to describe the concept of material and other types of dependence on the perpetrator / culprit, in which the suicide may occur. The behavior of the victim and his role in the mechanism of committing such a crime are described, as information on the nature of the victim's participation in the crime may be important in the investigation of suicide. Additional risk factors for suicide due to material or other dependence on the perpetrator have been identified. Forms and methods of leading to suicide are given, which should be understood as intentional actions or inaction of the offender, leading to the occurrence of such a consequence as suicide or attempted suicide. The generalizations and conclusions made in the work deepen the theory and practice of criminal analysis, procedural evidence, criminology, as they allow to expand the range of issues related to a comprehensive study of such a criminal offense as leading to suicide. Prospects for further research can be seen in a detailed study of acts not committed in the article, committed against two or more persons who were materially or otherwise dependent on the perpetrator, as well as if such a criminal act was committed against a minor.

Key words: leading to suicide, suicide, material dependence, service dependence, marital dependence, inclination, assistance.

Постановка проблеми. Статистичні дані свідчать, що десятки тисяч громадян нашої країни щорічно закінчують життя самогубством. Крім безпосередньої загибелі людини, кожний суїцид суспільство сприймає вкрай болісно, оскільки самогубство викликає співчуття, тривожні хвилювання, осуд, тому зумовлює деструктивні соціальні процеси й наслідки, дестабілізує етико-моральну, психологічну ситуацію в соціумі.

Коли особа позбавляє себе життя через інших осіб, які опосередковано чи безпосередньо вплинули на прийняття рішення закінчити життя самогубством, схиляли чи сприяли здійсненню відчайдушного вчинку, необхідним є притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, оскільки їхні дії потребують не лише суспільно-моральної оцінки, а й належної кримінально-правової кваліфікації. Донедавна Кримінальний кодекс України

(далі КК) передбачав відповідальність лише за доведення до самогубства. Із метою додаткового кримінально-правового захисту життя людини, що проголошено найвищою соціальною цінністю в Україні (ст. 3 Конституції України), було уточнено й внесено зміни до ст. 120 КК України від 08 лютого 2018 року, що наразі, крім доведення до самогубства, визначає також сприяння чи схиляння до такого вчинку кримінально караним діянням. З огляду на доповнення ст. 120 КК «Доведення до самогубства» наріжна необхідність у її науковому аналізі й обґрунтуванні очевидна, оскільки від чіткості й зрозумілості її диспозицій залежить діяльність застосування кримінального закону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблема доведення до самогубства давно привернула увагу науковців. Її активно досліджували українські (О. А. Гусак, І. О. Зінченко, Л. І. Керик, В. О. Кірієнко, О. О. Колінько, Г. С. Крайник, Д. А. Кривоконь, К. Ю. Новікова, Є. В. Шевченко, І. М. Шестопалова та ін.) і зарубіжні правознавці (М. Vani, С. В. Бородин, М. Monticelli, М. Valsecchi, Ю. О. Уколова та ін.). У своїх наукових розвідках вони працювали над визначенням складу такого кримінального правопорушення, аналізували проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за доведення до самогубства, описували криміналістичну характеристику, розроблювали рекомендації щодо розслідування такого злочину, визначали кримінологічні засади запобігання доведення особи до самогубства. Утім, доведення до самогубства залишається предметом наукових досліджень і дискусій, оскільки після набрання чинності Законом України №2292-VIII від 08.02.2018 р. [4, с. 72], яким були внесені істотні зміни до ст. 120 КК, постала потреба в описі нових ознак складу цього кримінально караного діяння, визначенні їх впливу на кваліфікацію такого злочину, з'ясуванні соціально-правових передумов установлення кримінальної відповідальності за схиляння до самогубства, сприяння у його здійсненні, розробленні криміналістичної характеристики доведення до самогубства, зважаючи на сучасні реалії. Досі не дослідженим залишається доведення до самогубства особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності.

Мета цієї статті – описати склад кримінального правопорушення «доведення до самогубства особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності», передбачений ч. 2 ст. 120 КК України, установити особливості суїцидальної поведінки потерпілого, визначити форми вчинення кримінального правопорушення. По-перше, доведення до самогубства потребує роз'яснення у зв'язку з останніми законодавчими доповненнями, а по-друге, не прокоментованим досі залишається поняття матеріальної або іншої залежності особи, що стало підставою скоєння суїциду.

Виклад основного матеріалу. Доведення до самогубства – це дії, що характеризуються високим рівнем суспільної небезпеки, оскільки становлять безпосередню загрозу життю і здоров'ю громадян. Самогубство, або суїцид (*Suicide*) – це позбавлення себе життя. За Словником української мови, самогубство – «можлива власна загибель, ймовірне знищення самого себе, зумовлені ризикованою дією, відчайдушним вчинком і т. ін.» [11, с. 33], тобто це заподіяння шкоди самому собі, достатньої для настання летального кінця (*Exitus Letalis*). Однак причиною чиїх-небудь суїцидальних вчинків нерідко можуть бути інші особи, які умисними чи необережними діями змушували кого-небудь проїнятися певними почуттями, переживаннями, чим сприяли суїциду, або схиляли особу до позбавлення себе життя.

На сьогодні законодавець сформулював диспозиції ст. 120 КК України так: «1. Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства, – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, вчинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або щодо двох або більше осіб, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо воно було вчинене щодо неповнолітнього, – карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років» [5].

Доповнення ст. 120 КК дали змогу заповнити прогалини в кримінальному законі, про які давно зауважували науковці, оскільки раніше через відсутність відповідної кримінально-правової норми слідчі й судові органи на практиці були змушені оцінювати схиляння до самогубства й сприяння самогубству за статтями про суміжні злочини (або як вбивство за ст. 115 КК, або за сукупністю злочинних діянь, передбачених статтями 126, 126, 127 КК). Насправді, у всіх таких випадках кримінальний закон застосовувався за аналогією, що неприпустимо. Доцільність проведеної вітчизняним законодавцем криміналізації підтверджується і зарубіжним досвідом. Норми про кримінальну відповідальність за схиляння до скоєння самогубства і сприяння його вчиненню сьогодні містяться у законодавстві більшості країн Західної Європи. Отже, після внесення змін до ст. 120 КК, на думку І. О. Зінченко та Є. В. Шевченка, «перелік способів доведення до самогубства перестав бути вичерпним, що, без сумніву, має позитивний характер,

адже дозволяє встановлювати ознаки складу даного кримінального правопорушення у нетипових ситуаціях впливу на психіку потерпілої особи з метою викликати у неї бажання скоїти суїцид» [1, с. 123]. Актуальним питанням, пов'язаним із кваліфікацією схилення і сприяння самогубству, доказуванню вини й особливостям притягненню винних до кримінальної відповідальності у зв'язку з внесеними змінами до ст. 120 КК, уже присвятили свої дослідження І. О. Зінченко, О. О. Колінько, К. Кончина, В. В. Пивоваров, В. Сисой, Є. В. Шевченко. Докладних коментарів потребує частина 2 ст. 120 КК, а саме її застосування, кримінально-правова характеристика доведення до самогубства особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого.

К. Корнієнкова зауважує: «Самогубства вчиняються з різних причин (соціальних, психологічних, економічних), а також є наслідком злочинів, зокрема доведення до самогубства» [4, с. 240]. Злочин, передбачений частиною 2 ст. 120 КК України, полягає у доведенні особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, до самогубства або замаху на самогубство, що стало наслідком жорстокого поводження з нею, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності. Склад такого злочину наведено в Розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Особливої частини Кримінального кодексу України. Із огляду на види покарань, що передбачені у санкції ч. 2 ст. 120 КК України, такий злочин уналежнюють до категорії злочинів середньої тяжкості. Для з'ясування правильної кваліфікації такого злочину слід проаналізувати кожен елемент його складу.

Науковці І. О. Зінченко та Є. В. Шевченко зазначають, що «кримінальне правопорушення, передбачене ст. 120 КК, має матеріальний склад, тобто вважається закінченим із моменту настання наслідків: самогубства або замаху на самогубство потерпілого. При цьому необхідно, щоб потерпілий свідомо прагнув позбавити себе життя, а винний не вчиняв жодних дій, які безпосередньо спричиняють смерть потерпілому» [1, с. 125]. Особливістю досліджуваного злочину, як зазначає К. Корнієнкова, є те «що, суспільно небезпечні наслідки спричиняються не безпосередньо винним, не його діями, які прямо спрямовані на заподіяння смерті. Потерпілий сам позбавляє себе життя у результаті певних дій винного» [4, с. 240]. Схожої думки притримується і О. О. Колінько: «Особливістю даного діяння є те, що хоча саме самогубство є одним з різновидів неприродної смерті, але, при цьому, доведення до самогубства – єдиний злочин проти життя особи, який не охоплюється поняттям вбивства» [2, с. 258]. У цьому злочині найважливішу роль відіграє об'єкт, що є, з одного боку, життя конкретної

особи як невід'ємне благо, природне суб'єктивне право на життя, а також суспільні відносини, що виникають із приводу охорони й реалізації такого суб'єктивного права; з іншого боку – до безпосереднього об'єкта цього кримінально караного діяння можна вналежнити природне суб'єктивне право особи на свободу вибору розпоряджатися власним життям. Суміжним об'єктом є людська гідність, на яку психологічно тиснуть. Такий тиск провокує розвиток у потерпілого негативного емоційного стану й душевного неспокою, пов'язаний із усвідомленням себе як особистості. Тобто винний здійснює на жертву такий емоційний і психологічний тиск, через який потерпілий / потерпіла вирішує покінчити з життям.

Для застосування ч. 2 ст. 120 КК слід визначити наявність матеріальної або іншої залежності потерпілого від винного, яку встановлює суд відповідно до стосунків, що усталилися між жертвою і злочинцем. Потерпілим є особа, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від суб'єкта, скоїла самогубство або замах на самогубство. Така особа – жертва, яка переживає, потерпає різні неприємності від кого-небудь, на неї тиснуть, над нею знущаються, проявляють насилля, їй погрожують, її шантажують. Під матеріальною залежністю слід розуміти стан, за якого потерпілий / потерпіла отримує від винного / винної вагомий матеріальну підтримку або перебуває на його утриманні (наприклад, залежність непрацевдатної жінки від чоловіка, непрацевдатного чоловіка від жінки, неповнолітніх дітей від батьків, непрацевдатних батьків від дітей тощо). Під іншою залежністю слід розуміти залежність підлеглого від начальника, військовослужбовця від командира, здобувача освіти від педагога, одного родича від іншого тощо. Щодо встановлення термінів «інша залежність від винуватого», так само як і «інші дії, що сприяють вчиненню самогубства», то слід зазначити, що таке розширене тлумачення у ч. 2 ст. 120 КК дає змогу правоохоронним органам притягнути до кримінальної відповідальності винного / винну за доведення до самогубства в окремих надзвичайних випадках, установивши інші особливі обставини, «вишукані» форми й способи вчинення такого злочину, не відомі раніше. Як свідчить практика, передбачити усі види залежностей, у які може потрапити потерпілий, визначити вичерпний перелік способів доведення до суїциду неможливо, тому вказівку на «іншу залежність», «інші дії» вважаємо доцільною. Таке формулювання відповідає тезам про людину як найвищу цінність (ст. 3 Конституції України) і про обов'язок держави захищати життя людини (ст. 27 Конституції України), хоч у подальшому, зважаючи на отриманий в майбутньому криміналістичний і процесуальний досвід, судову й слідчу практику, потребує деталізації дефініції.

Зарубіжна й вітчизняна судова практика розглядає як залежність зазвичай і шлюбні стосунки. Зокрема, наприклад, науковці О. Актур, А. Гультекін, Ф. Кавак, А. Оздемір [15] вивчали зв'язок між домашнім насиллям щодо жінок і ризиком суїциду. Дослідження проводили серед заміжніх жінок віком від 18 років (1025 осіб) у 10 сімейних центрах здоров'я, розташованих в межах муніципалітету Єшилюрт провінції Малат'я (Туреччина). Під час аналізу було використано анкету з 6 запитань, що сформульовані з оперттям на розроблену заздалегідь шкалу домашнього насилля і шкалу ймовірності суїциду. Для оцінки показників використовували розподіл у відсотках, середнє арифметичне, t-тест незалежної вибірки й кореляцію. Під час дослідження було встановлено, що рівень домашнього насилля серед жінок був високим, а ризик самогубства серед них був помірним [15]. Відповідно до того, як жінки піддавалися насиллю в сім'ї, збільшувалися і ризики самогубства.

Від насилля в сім'ї можуть потерпати всі члени родини, але загальноприйнято, що найчастіше воно торкається слабких, нездатних захистити себе і залежних членів сім'ї: дітей, людей похилого віку, осіб з обмеженими фізичними чи психічними можливостями, жінок. Сьогоднішні реалії засвідчують, що помилково вважати, що зазвичай лише діти, люди похилого віку, жінки можуть перебувати в матеріальній, або іншій залежності, ставати жертвами домашнього або службового насилля, що провокує спроби суїциду. Так, наприклад, за сучасних умов упровадження гендерних аспектів у всі сфери суспільного життя, постійним просуванням *Між іншого Духів* та розширенням прав і можливостей жінок, жінки усе більше часу й уваги приділяють професійному й кар'єрному зростанню, особистісному розвитку, руйнуванню стереотипів «жіноча стать – слабка стать», «жінка – домогосподарка», «жінка – я ж мати», прагнуть стати успішними бізнес-, громадськими і політичними лідерками, налагоджують паритетні умови співіснування. Нерідко гонитва за руйнуванням гендерних стереотипів, відновленням соціальної справедливості переростає в боротьбу за жіноче самоствердження, жіночу першість, почуття жіночої вишчості. Закоренілі гендерні стереотипи «чоловік – сильна стать», «чоловік – голова сім'ї», «чоловік – добувач» можуть здійснювати психологічний тиск на чоловіків, зумовлювати домашнє насилля, утісняти его чоловіків, провокувати кризові стани й самогубства. Такі проблеми зазвичай оминають увагою, а між тим кількість суїцидів осіб, які перебувають в матеріальній, або іншій залежності від чоловіка / дружини в сім'ї зростають.

До Всесвітнього дня запобігання самогубствам (10 вересня щорічно) Державна служба статисти-

ки України [9] опублікувала кількість самогубств за 2020 р., що сягла майже 4000 (3685 осіб), із яких 80 % вчинили чоловіки, а решта – жінки, тобто чоловіки в чотири рази частіше позбавляють себе життя. Безперечно, не можна стверджувати, що наведені дані свідчать і про таку саму пропорційність у статистичних підрахунках кримінальних діянь, пов'язаних із доведенням до самогубства, проте з чим, або з ким пов'язано рішення людини позбавити себе життя слід все таки аналізувати ретельніше. Через труднощі, що виникають під час встановлення і доказовості ознак складу злочину в діяннях, пов'язаних з доведенням до самогубства, досить важко й притягнути обвинувачених до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 120 КК. Зокрема, за 2021 р. у кримінальних порушеннях за ст. 120 КК закрито 448 проваджень за п. п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПКУ, за 111 такими кримінальними порушеннями рішення на звітний період не прийнято або призупинено, і лише за 1 кримінальним порушенням провадження направлено до суду й з обвинувальним актом провадження закінчено [8]. Науковці Крайник Г. С. і Коконос В. А. справедливо зауважують, що «ознаки складу злочину в діяннях, пов'язаних з доведенням до самогубства, досить складно встановити і підтвердити, що зумовлює практичну складність притягнення обвинувачених до кримінальної відповідальності» [6, с. 300].

Так, наприклад, громадянин В. був одружений і мав двох спільних дітей з громадянкою С. Родина довгий час проживала разом у двокімнатній квартирі. Після дванадцяти років подружнього життя В. було звільнено з постійного високооплачуваного місця роботи. У цей час у квартирі, де проживала родина, було розпочато ремонт, взято кредит на меблі. Годувальницею сім'ї стала дружина, оскільки чоловік три місяці не міг знайти гідну й добре оплачувану посаду. Згодом дружина почала дорікати В. про матеріальну скруту, відсутність коштів, вдаватися до образ, провокувати бійки, виганяти з дому, погрожувати, що забере дітей і позбавить їх спілкування з безробітним неуспішним батьком. С. постійно нагадувала В., також при дітях, що він (В.) – їхня найбільша проблема і шлюбне життя з ним стало нестерпним, усі їхні життєві негаразди пов'язані з ним. Не витримавши систематичного емоційного й психологічного тиску у важкий для чоловіка час (звільнення з роботи, матеріальну залежність, тобто відсутність власних прибутків і матеріального забезпечення), постійних конфліктів і маніпуляцій, приниження його людської гідності, чоловік вчинив самогубство, повісившись на тримачеві для телевізора, за кілька годин до своєї смерті надіславши повідомлення дружині, у якому попросив її не повертатися додому без поліції і не приводити з собою дітей. Передсмертної записки не зали-

шив. За фактом смерті чоловіка було відкрито провадження, поліція висунула кілька версій загибелі В.: суїцид, або доведення до самогубства ч. 2 ст. 120 КК. Передусім слідчі мають установити під час досудового розслідування безпосередній причинний зв'язок між фактом самовбивства й злочинними діями обвинуваченої. Установлення такого причинного зв'язку дасть змогу визначити наявність складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 120 КК.

Науковиця Л. М. Шестопалова зазначає, що «в понятті «доведення до самогубства» міститься досить широкий спектр причин – від психологічних розладів і міжособистісних відносин у сім'ї та суспільстві до непродуманої державної соціально-економічної політики» [12, с. 2]. З погляду криміналістичної характеристики важливою є поведінка потерпілого і його роль у механізмі скоєння такого злочину, оскільки відомості про характер участі потерпілого у злочині можуть мати важливе значення під час розслідування злочинів. Спеціалісти команди Lifeline Ukraine – національної, професійної лінії з питань профілактики самогубств та підтримки психічного здоров'я – зауважують, що поведінка потенційного самогубця / самогубиці базується на таких найбільш небезпечних станах: наявність суїцидального бажання, суїцидальної здатності, суїцидального наміру й відсутність або слабкість бар'єрів / прив'язок у житті людини [10]. Уважаємо, що в контексті аналізу поведінки самогубця / самогубиці та її ролі в механізмі позбавлення себе життя слід проводити комплексний аналіз зовнішніх і внутрішніх ознак суїцидальної поведінки потерпілого до скоєння суїциду, що допоможуть установити, чи схилив і довів хтось особу до замаху чи самогубства, чи це було її власним рішенням. Прояви зовнішньої суїцидальної поведінки особи, яка перебуває в певній залежності, можна поділити на дві групи: пряму (активну) і опосередковану (пасивну). Пряма суїцидальна поведінка жертви притаманна особам, які беруть активну участь у вибудовуванні комунікації з передбачуваним злочинцем. Щодо осіб із пасивною суїцидальною поведінкою, то, як правило, вони відіграють відповідну пасивну роль у механізмі скоєння злочину. Внутрішні ознаки суїцидальної поведінки потребують звернення до наукових знань із суїцидології, психології і психіатрії. Фахівці таких галузей не раз робили спроби систематизації низки причин залежно від віку, статі суїцидента / суїцидентки (незавершеність особистісного розвитку й становлення психіки; слабе фізичне здоров'я; недостатній інтелектуальний розвиток; асоціальність, обмежене коло спілкування; матеріальна скрута; неадаптованість до самостійного життя; глибока душевна чи матеріальна прив'язаність до чоловіка / дружини, батьків / опікунів / дітей), що

зумовлюють формування суїцидальної настрою, провокують аутодеструкцію особистості. Так, суїцидальну поведінку і схильність осіб до вчинення спроб самогубства з оперттям на результати проведеного кластерного аналізу детально описано в працях зарубіжних вчених М. Бані, Г. Травагін, М. Монтічеллі, М. Вальсеччі, Е. Труїзі. Такий аналіз уможливив виділення чотирьох кластерів жертв доведення до самогубства: нерегульовані (висока імпульсивність і дистрес), імпульсивні (висока імпульсивність і середній дистрес), помірно дистресовані (середня імпульсивність і помірний дистрес) і добре збалансовані (низька імпульсивність і дистрес) [13].

Додатковим фактором ризику доведення до самогубства через матеріальну чи іншу залежність від винуватого є залежність потерпілого від психоактивних речовин (алкогольна, наркотична залежність, депресивні розлади), тобто позбавлення фінансування, ненадання матеріальних коштів на придбання психоактивних речовин, психотропних лікарських засобів. Психоактивні речовини впливають на адекватність сприйняття реальності, можуть посилювати депресивні стани, а за наявності стану емоційного страждання – це вкрай критично. Зокрема, учені А. Якубчик, А. Климкевич, А. Красовська аналізували сексуальне насильство й спроби суїциду в анамнезі у хворих на алкогольну залежність. Жорстоке поводження з дітьми в анамнезі вважають одним із важливих факторів ризику суїцидальних спроб у майбутньому. Науковці довели, що спроби суїциду з'являються значно частіше у людей, що страждають на алкогольну залежність, ніж у здорових людей. Метою дослідження також був аналіз зв'язку між історією сексуального насильства в дитинстві й спробами самогубства у вибірці польських пацієнтів, які страждають на алкогольну залежність. «Вибірка з 364 осіб, залежних від алкоголю, була сформована в центрах лікування алкоголізму у Варшаві (Польща). Для дослідження було отримано інформацію про демографію, сімейний анамнез психіатричних проблем, історію спроб суїциду, сексуальне й фізичне насильство в дитинстві й дорослому віці, тяжкість проблем з алкоголем. Під час аналізу встановлено, що за статтю 7,4% чоловіків і 39,2% жінок мали історію сексуального насильства протягом життя; 31,9% досліджуваної групи повідомили про хоча б одну спробу самогубства протягом життя. Пацієнти, які повідомляли про спроби суїциду, були значно молодшими, мали більший ступінь тяжкості алкогольної залежності, нижчу соціальну підтримку і гірший економічний статус. Крім того, спостережено причинний тісний зв'язок між історією спроб самогубства і сімейною історією психіатричних проблем, спробами самогубства в сім'ї, історією сексуального насильства

в дитинстві» [14, с. 1562]. Тобто історія сексуального насильства в дитинстві, залежність від алкоголю, наркотичних речовин, психотропних лікарських засобів залишається загалом значущим фактором ризику суїцидальних спроб, а насамперед тоді, коли людина вже в дорослому віці опиняється в матеріальній, або іншій залежності, відчуває постійний тиск, потерпає від фізичного чи психологічного насилля.

Об'єктивна сторона досліджуваного злочину має такі складники: 1) дія чи бездіяльність, що націлена на створення реальних умов для вчинення самогубства чи замаху на самогубство іншою особою; 2) доведення до самогубства або до замаху на самогубство через здійснення фізичного, психологічного, інформаційного впливу на суїцидента / суїцидентку. Під фізичним впливом слід розуміти жорстоке поводження з особою, шантаж, систематичне приниження людської гідності, систематичний протиправний примус до дій, що суперечать її волі. Психологічний вплив передбачає активну діяльність (переконання, навіювання, наслідування, маніпулятивну поведінку), спрямовану на зміну психіки чи поведінки потерпілого / потерпілої. Інформаційний вплив здійснюється через передання, інтерпретацію, спотворення інформації, яка схиляє або спонукає особу до самогубства. Схилення до самогубства породжує у потенційного суїцидента / суїцидентки бажання накласти на себе руки і є необхідною умовою вчинення суїцидальних дій; сприяння самовбивству – це створення відповідних умов для подальшого розвитку причинного зв'язку, що зумовлює трагічні наслідки. Під бездіяльністю слід розуміти ненадання матеріальних благ особою, яка за законом зобов'язана, або у зв'язку з іншими ustalеними соціальними відносинами, міжособистісними стосунками могла піклуватися за потерпілим / потерпілою. Отже, наведені форми й способи досліджуваного кримінального правопорушення слід розуміти як умисні дії або бездіяльність злочинця, що зумовлюють настання такого наслідку як самогубство або замах на нього.

Суб'єкт досліджуваного кримінального правопорушення – загальний, тобто це фізична осудна особа (громадянин України, громадянин іноземної держави, особа без громадянства), яка до моменту вчинення злочину досягла 16-річного віку. Суб'єктом злочину, передбаченим ч. 2 ст. 120 КК, є особа, від якої потерпілий перебуває у матеріальній, службовій, або іншій залежності.

Важливою для встановлення складу досліджуваного кримінального правопорушення є його суб'єктивна сторона (психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння (дії або бездіяльності) і його суспільно небезпечних наслідків), оскільки в такому злочині вона має неабияке значення, адже тут обов'язковим є встановлення саме ціле-

спрямованих дій особи, яка схиляє або сприяє формуванню рішучого вчинка потерпілого вчинити суїцид.

Висновки. Доведення до самогубства – особливе кримінальне порушення, оскільки вчиняє його не безпосередньо винна особа, а потерпілий / потерпіла, позбавляючи себе найціннішого – життя. Причинами самогубства можуть стати особисті проблеми суїцидента / суїцидентки, але нерідко до такого вчинку людину можуть довести, схилити, або сприяти здійсненню такого вчинка. Умовами, що додатково схиляють потерпілого до суїциду може бути матеріальна, службова, шлюбна та інші залежності, а винний, своєю чергою, може прагнути смерті потерпілого через бажання заволодіти його майном, грошима, іншими матеріальними благами або позбутися матеріальної залежності від нього. Наявність численних розвідок, присвячених проблемі доведення до самогубства, свідчать про те, що в чинному вітчизняному законодавстві залишаються деякі прогалини в цьому питанні. Перспективи подальших досліджень убачаємо в докладному студіюванні не прокоментованих у статті діянь, вчинених щодо двох або більше осіб, які перебували в матеріальній або іншій залежності від винуватого, а також якщо таке злочинне діяння було вчинене щодо неповнолітнього.

Література

1. Зінченко І. О., Шевченко Є. В. Проблемні питання кримінальної відповідальності за доведення до самогубства (ст. 120 КК України). Економічна теорія та право. 2021. № 1 (44). URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/118-142.pdf> (дата звернення: 11.01.2022) <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-44-1-118>
2. Колінько О. О. Доведення до самогубства: порівняльна характеристика українського і зарубіжного кримінального законодавства. Часопис Київського університету права. 2010. № 1. С. 258 – 264.
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.01.2022)
4. Корнієнкова К. Кримінальна відповідальність за доведення до самогубства. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 5. С. 240 – 243. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/5/45.pdf> (дата звернення: 11.01.2022) <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.44>
5. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25 – 26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.01.2022)
6. Крайник Г. С., Коконос В. А. Доведення до самогубства: до питання кримінально-правового регулювання. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. №9. С. 300 – 304. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/75.pdf (дата звернення: 11.01.2022) <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/73>
7. Про внесення зміни до статті 120 Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної

відповідальності за сприяння вчиненню самогубства: Закон України від 08.02.2018 р. №2292-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 13. Ст. 72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2292-19#Text> (дата звернення: 26.01.2022).

8. Сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 11.01.2022)

9. Сайт державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.01.2022)

10. Сайт LifeLine Ukraine. URL: <https://lifelineukraine.com/> (дата звернення: 11.01.2022)

11. Словник української мови: в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда]. Київ : Наукова думка, 1970 – 1980. URL: <http://sum.in.ua>. (дата звернення: 11.01.2022).

12. Шестопалова Л. М. Самогубство та доведення до самогубства: заходи протидії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2001. 20 с.

13. Vani M., Travagin G., Monticelli M., Valsecchi M., Truisi E. Pattern of self-injurious behavior and suicide

attempts in Italian custodial inmates: A cluster analysis approach. *International Journal of Law and Psychiatry*. 2019. V. 64 (May–June). P. 1 – 7. URL: <https://www.sciencedirect.com/journal/international-journal-of-law-and-psychiatry> (дата звернення: 11.01.2022) <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2018.12.008>

14. Jakubczyka A., Klimkiewicz A., Krasowska A., Koperaa M., Sławińska-Cerana A., Brower K. J., Wojnar M. History of sexual abuse and suicide attempts in alcohol-dependent patients. *Child Abuse & Neglect*. 2014. V. 38. Issue 9 (September). P. 1560 – 1568. URL: <https://www.sciencedirect.com/journal/child-abuse-and-neglect> (дата звернення: 11.01.2022) <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.06.010>

15. Kavak F., Aktürk Üm., Özdemir A., Gültekin A. The relationship between domestic violence against women and suicide risk. *Archives of Psychiatric Nursing*. 2018. V. 32. Issue 4 (August). P. 574 – 579. URL: <https://www.sciencedirect.com/journal/archives-of-psychiatric-nursing> (дата звернення: 11.01.2022) <https://doi.org/10.1016/j.apnu.2018.03.016>